

F. Lom

LOM, F. (Praha): *Vývoj teorií o organizaci zemědělského podniku*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 18, 1982 (2) : 125-140.

Ve vývoji pojetí organizace zemědělského podniku se uplatnily dvě teorie: organická a analytická. Organická teorie byla použita na velkostatkách od počátku patrimoniální literatury, jež o tom přináší doklady. Koncem 18. století se datují počátky analytické teorie vlivem vzrůstu počtu výrobních odvětví a zaváděním podvojného účetnictví (dopiky) na velkostatkách. Hledala se nejvhodnější hospodářská soustava (komparace soustav), zkoumala se rentabilita výrobních odvětví na základě kalkulací sestavovaných podle dopiky, aby se zjistily možnosti rozšířit odvětví nejrentabilnější. Cílem byl stále organicky uspořádaný podnik — velkostatek. Rolnická hospodářství se mohla účastnit reorganizace svých usedlostí až po roce 1848, ovšem za mnohem obtížnějších podmínek. Od počátku 19. století se při organizaci podniku již výrazně projevovalo slučování obou teorií. Do přímého protikladu uvedl obě teorie od roku 1876 deduktivní metodou pracující J. B. Lambl, který zastával jen organickou teorii a zamítl dopiku i kalkulace rentability výrobních odvětví. Na přelomu 19. století se obě teorie spolu s metodami bádání ještě výrazněji rozlišily na dva směry: teorii organickou a deduktivní metody bádání zastával F. Aereboe, induktivní směr bádání a teorii analytickou hájil E. Laur. K problémům organického pojetí podniku se roku 1939 vrátil F. Čvančara. Proti jeho názorům vystoupil F. Buček, hájící analytické metody. O vypracování organických kalkulací podle organické metody se u nás roku 1970 pokusili Č. Suchý a L. Vrána ve výpočtu lineárního modelu struktury výroby, nezamítli však užitečnost využití výrobních kalkulací podle zásad dopiky. Aereboe deduktivně odvodil na základě organické metody zásady ekonomického zkoumání optimální organizace výroby v podniku a v jeho odvětvích, výrazně vyjádřenou jeho zásadou „hledání mezních hranic odvětví (na něž upozornil již J. Lambl), zjištění posledního hektaru plodiny, při němž ještě stoupá zisk celého podniku“. Organická teorie a deduktivní metody bádání představované Lamblem a Aereboem vyústily v posledních desetiletích v teorii produkčních funkcí.

historie; teorie v organizaci zemědělského podniku; teorie organická; teorie analytická; výsledky studia literatury

Ze studia dějin vývoje organizace zemědělských podniků plyne, že hlavní problém spočíval vždy v řešení účelného spojení všech výrobních odvětví v organické jednotě, skladbě podniku, aby bylo dosaženo žádaných výsledků hospodaření. Plnění tohoto cíle bylo závislé na mnoha faktorech, především na úrovni výrobních vztahů a výrobních sil, na schopnostech a odborném vzdělání hospodařících osob.

Vývoj metod organizace podniku a jeho teorií lze sledovat jen na velkostatku, jenž byl volný v provozních dispozicích a byl řízen odborněji kvalifikovanými hospodářskými úředníky ve srovnání s rolnickými hospodáři, utiskovanými v minulých společenských řádech, s nedostatečným odborným vzděláním.

Jakkoli nepřijatelné jsou výrobní vztahy vtělené v organizaci feudálního a kapitalistického velkostatku, zaslouží si pozornosti objektivní stránka výrobních sil, tj. sledování, jak byly spojovány výrobní síly ve výrobní odvětví podniku, výrobní odvětví opět v jednotě podniku, samostatné výrobní a hospodářské jednotky, a jakých metod i teorií bylo použito.

Až do 2. poloviny 18. století byla organizace velkostatků empirická, tradiční, po celou dobu feudalismu až do této doby nebylo podstatných změn ve vývoji výrobních sil. Vědecké poznání proniklo do zemědělské výroby od konce 18. století, k dosavadnímu empiricko-organickému pojetí (teorii) podniku přistoupila se vznikem racionálního zemědělství teorie analytická.

Na přelomu 19. století se vyhranily dva směry bádání — induktivní a deduktivní; poslední směr uznával jen organickou teorii podniku a zamítal analytickou teorii. Deduktivní bádání a organická teorie podniku daly podnět k nynějšímu studiu produkčních funkcí, jež se rozvíjelo od roku 1950 spolu s rozmachem výpočetní techniky. Je proto užitečné poznat počátky a vývoj teorií o organizaci podniků až k dnešní úrovni zkoumání vlivu účinných výrobních faktorů a jejich produkčních funkcí.

ORGANIZAČNÍ TEORIE

Teorie organická (organické pojetí podniku) vyjadřuje nedílnost podniku, organickou jednotu všech odvětví v podniku jako celku. Výsledek celého podniku — čistý výnos, zisk, pozemková renta — je rozhodující, nikoli jen rentabilita některého odvětví podniku. Zastánci této teorie tvrdí, že přesnou rentabilitu odvětví nelze stanovit pro potíže v ocenění meziprojektu, který vyrábí jedno odvětví podniku a spotřebuje odvětví druhé. Rozhodování, jak se při změně výrobních podmínek, zvláště při změně cen, mají rozšířit odvětví perspektivní a omezit odvětví méně výhodná, se má dít srovnáváním výsledků hospodaření různých navržených variant organizace podniku. Na výhodnost rozšíření či zmenšení výrobních odvětví se usuzuje jen podle peněžních příjmů a vydání, nepočítá se s meziprojektem v podniku vyrobeným a spotřebovaným. Nevypočítávají se vlastní (výrobní) náklady jednotlivých výrobků, jejichž stanovení žádá teorie analytická. Teorie organická je starší, lze ji sledovat v antické i patrimoniální literatuře.

Teorie analytická (analytické pojetí podniku) se tvořila postupně od konce 18. století v praxi velkostatků i v ekonomické literatuře. Podnět k jejímu vytvoření daly kalkulace odvětví zemědělského podniku a zavádění podvojného účetnictví. Podle ní je nutno před vypracováním plánu organizace zjistit samostatné rentabilitu jednotlivých výrobních odvětví a výrobků, zisk nebo ztráty, a na tomto základě navrhnout plán příští organizace podniku s jinou strukturou odvětví. Tato teorie tedy předpokládá, že jde o podmíněně samostatná odvětví odběratelská a dodavatelská a jejich strukturu určuje stupeň ziskovosti, podle něhož se provede spojení odvětví v podniku.

Obě teorie o vytváření účelné, optimální organizace podniku směřují k stejnému cíli, k vytvoření racionálního zemědělského podniku, v němž

jsou jednotlivá výrobní odvětví skloubena tak, aby v nich probíhal optimální výrobní proces. Názvy teoriím byly dány teprve na přelomu 19. století.

ORGANICKÉ POJETÍ PODNIKU VE VÝVOJI ZEMĚDĚLSKÉ LITERATURY

Již antičtí agronomové popisovali typ ideálního a proporcionálně složeného statku, jehož části (odvětví) a výrobní prostředky mají být podle norem uspořádány tak, aby vznikla jednota celku. „Míra a proporce mají být použity ve všem“ praví Columella (1960). Varro (1960) nabádá, aby „náklad celého statku nepřevýšil výnos“, a proto je třeba zkoumat příjmy a vydání jednotlivých výrobních odvětví vždy z hlediska celku.

Také patrimoniální literatura, jež vycházela ze spisů antických agronomů, přejala organické pojetí statku, jak dokládají četné spisy českých autorů. Nabádají k dobře uspořádanému celku podniku, k sledování peněžních příjmů a nákladů i v jednotlivých výrobních odvětvích, spatřují ekonomický cíl hospodaření v dosahování vyšších příjmů a v hospodárnosti vydání.

Patrimoniální literatury tištěné i psaných hospodářských instrukcí bylo vydáno v českých zemích do 2. poloviny 18. století více než 200 titulů, nejznámější jsou knihy M. Černobýla a J. Brtvína z roku 1540, které byly společně vydány roku 1587 v Praze Danielem z Veleslavína pod názvem *Hospodář*, knížka velmi užitečná.

I když termín organické pojetí podniku se v této literatuře nevyskytuje, všichni její autoři vystihují obsah tohoto pojmu: nedílnost podniku, vzájemnou závislost všech výrobních odvětví v jednotě celku, sledování poměru nákladu a výnosu, aby bylo dosaženo přebytku příjmu nad vydáním celého statku. Za trojhonného hospodářství (Dreifelderwirtschaft) byla struktura odvětví v podniku ustálená, věkovitá, tradiční, zařazování nových odvětví a opouštění starých nepřicházelo v úvahu až do doby převratných změn ve výrobních silách v polovině 18. století.

Organické pojetí podniku dále rozvíjeli racionální hospodáři, zejména Arthur Young a Albrecht Thaer. Jasně vyjádřil vztah složek k celku podniku již A. Young (1741—1820) svým modelem proporcionálně organizovaného podniku v soustavě střídavého hospodaření, jenž nazval *proportioned farm*, v němž organizace je přizpůsobena výrobním podmínkám a všechny výrobní síly jsou souladné, kompletně uspořádány, aby bylo dosaženo maximálního zisku (Young 1773). A. Thaer (1752—1828), jehož spisy nejvíce ovlivnily rozvoj zemědělské nauky ve střední Evropě, osvětlil cíl organizace podniku: vytvořit racionální zemědělský podnik, harmonicky uspořádaný v dílčích složkách. Dovedl, že ideál racionálního perfektního podniku, který dosahuje největšího trvalého zisku, musí být jasný a přesvědčivý. Má být produktem rozumu, musí v něm být uplatněn systém, soustavné uspořádání složek a věcí (Thaer 1809—1812). Rovněž profesor na katedře zemědělství v Praze Emanuel Michna (1772—1827) poukazuje na důležitost vzájemného spojení výroby rostlinné a živočišné, jež nemohou být pokládány za zvláštní, izolované části, nýbrž za celek podniku (Michna 1824).

ORGANIZACE PODNIKŮ V NOVÝCH SOUSTAVÁCH HOSPODAŘENÍ NA ZÁKLADĚ PŘEDCHOZÍCH EKONOMICKÝCH ANALÝZ

Rozvoj výrobních sil v 2. polovině 18. století rozrušil dosavadní trojhonnou soustavu hospodaření a vedl k zavádění zlepšených systémů s pěstováním nových revolučních plodin — jetele, vojtěšky, okopanin — a k odstraňování úhoru. Podíl plochy rolí se zvyšoval následkem rozorávání pastvin, k němuž docházelo ve střední Evropě i u nás, užitečnost v chovu skotu stoupala zušlechťováním domácích plemen s importovaným alpským skotem, do pracovních procesů vnikaly nové stroje a hospodářské nářadí (Lom 1976), produktivita práce pozvolna stoupala spolu s intenzitou výroby (Lom 1971). Na velkostatech se zvyšoval

počet výrobních odvětví i užitkových směrů, v 2. polovině 19. století se stal důležitým tržním odvětvím i chov prasat, rozvíjelo se mlékaření a výkrm skotu. Organizace podniku se stala složitější a vyžadovala na velkostatcích předchozích ekonomických analýz, jejichž vývoj se ubíral dvojím směrem:

1. zkoumáním výhodnosti jednotlivých soustav hospodaření, zlepšeného travoplního systému, střídavého hospodaření a jiných systémů, jež vynalézali a doporučovali jednotliví autoři;

2. zjišťováním rentability výrobních odvětví na základě kalkulací a podvojného účetnictví.

Zjišťování výhodnosti soustavy hospodaření na základě komparace

Na četných velkostatcích v českých zemích docházelo již koncem 18. století k srovnávání výhodnosti soustav hospodaření, aby se zjistilo, který systém by byl v daných podmínkách nejrentabilnější. O volbě soustavy hospodaření se diskutovalo v praxi, v odborné literatuře, přicházely zprávy o nových soustavách a osevních postupech zaváděných v zemědělsky pokročilých oblastech, jednaly o nich hospodářské společnosti v evropských zemích a vyměňovaly si vzájemně zkušenosti (Lom 1976, 1938). Volba systému hospodaření se stala heslem doby.

Na třeboňském velkostatku se již roku 1794 provádělo srovnávání různých zlepšených systémů hospodaření (Lom 1938). Na dvorech velkostatku v Libochovicích se zkoumala výhodnost trojhonného a střídavého hospodaření, které se zavedlo roku 1803 (Hospodářské písemnosti archivu v Libochovicích a Lom 1948). Sekretář pražské vlastenecko-hospodářské společnosti František Fuss doporučoval roku 1799 zavádět jen ten systém, který odpovídá nejlépe daným výrobním podmínkám, varoval před schematickým doporučováním jednoho systému do všech podmínek (Fuss 1795—1798, 1800) a před uplatňováním unáhlených návrhů systémů „podložených často entusiasmem“. Hospodářští úředníci poznávali na přelomu 18. století relativní platnost soustav hospodaření, objevili novou ekonomickou kategorii — relativitu soustav hospodaření.

Ta se stala dobovým evropským problémem, zkoumaným a řešeným četnými racionálními hospodáři a autory. Soustavnou komparaci 10 soustav provedl A. Thaer ve své práci *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft* (Berlín 1809—1812) zjišťováním jejich čistého výnosu. Použil originální metody: převedl všechnu hrubou produkci i náklady na výrobu na žitné jednotky a čistý výnos vyjádřil také v žitných naturálních jednotkách. Dospěl k názoru, že nejvýhodnější je osmihonné střídavé hospodaření, jež dává mnohem vyšší čistý výnos než zkoumané systémy zlepšeného trojhonného a travoplního hospodaření. Thaer se stal horlivým propagátorem střídavého hospodaření, podobně jako později u nás František Horský.

Avšak ekonomické zkoumání výhodnosti soustav Thaer provedl neúplně; neuvážil vliv přírodních podmínek ani podmínek ekonomických, zvláště cenových, nepřihlédl k úrovni tehdejší techniky výroby, neumožňující k jeho době náležitě zpracovat půdu. Dokázal jen, že v podmínkách vyhovujících střídavému systému je tato soustava nejvhodnější, nikoli však ve všech podmínkách.

Doklady o provádění ekonomického srovnávání hospodářských systémů nacházíme v četných archívech velkostatků, např. v Libochovicích, kde zkoumali i výhodnost různých užitkových směrů v témž systému, v Březnici, v Nových Hradech a v jižních Čechách a jinde, komparacemi systémů se zabývali i četní zemědělstí autoři ve svých spisech. Relativity soustav hospodaření si byl plně vědom E. Michna, profesor katedry zemědělství v Praze, a popsal ji ve své učebnici (Michna 1824). Michna je zakladatelem specializované nauky — zemědělské ekonomiky — jež se tehdy nazývala zemědělská správověda. Zdůrazňoval, že vedoucí statků musí být tak vzdělání, aby dovedli posoudit všechny výrobní činitele a vztahy podmiňující relativní platnost systémů a byli schopni zjistit výhody nových systémů proti starým a v daných podmínkách navrhnout systém nejvhodnější, vypracovat plány podniků a hospodářské programy. Musí být schopni určit účinnost, výkonnost každé soustavy hospodaření, její náklady, a odhadnout účinky při jakémkoli odklonu od zaváděné soustavy.

Komparace různých variant střídavého a trojhonného ryzího i zlepšeného systému prováděli v 1. polovině 19. století v Čechách zejména L. Fischer (1817)

a F. Horský (1840). Použili Thaerovy metody, vyjadřovali hrubou produkci i náklady a čistý výnos v žitných jednotkách. Horský byl neúspěšnější organizátor střídavých systémů hospodaření ve 2. a 3. čtvrtině 19. století, „systemizoval“, tj. přeorganizoval na střídavé hospodářství mnoho velkostatků i rolnických hospodářství.

Zásadní obrat ve vývoji zemědělské ekonomiky přivodil výzkum J. H. Thüne-
na, jenž je obsahem prvního dílu jeho knihy *Der Isolierte Staat* z roku 1826. Vý-
sledky Thünenova zkoumání byly pochopeny zemědělskými ekonomy až v poslední
čtvrtině 19. století. Političtí ekonomové přihlídlí již dříve k Thünenovu izolova-
nému státu, avšak jen se zřetelem k jeho kruhům soustav hospodaření, neocenili
ještě metodický význam pro podnikovou ekonomiku a její teorii. Thünen byl raně
buržoazní zemědělský ekonom, jenž měl sice na zřeteli jen zájmy velkostatků a po-
silování daných výrobních vztahů, avšak jeho výzkum výrobních faktorů (v jeho
případě jen zkoumání vlivu cen loco dvůr, tvořících se rozdílně podle vzdálenosti
od trhu města) na tvorbu soustav hospodaření má objektivní platnost, velký meto-
dický význam v teoretickém výzkumu podnikové ekonomiky. Jeho odvození roz-
místění zemědělské výroby, uvedené v kruzích podle vzdálenosti od města, je dru-
hotné a omezeno jen na daný stav úrovně výrobních sil; prvotní, hlavní cíl jeho
práce spočíval:

1. v podání ekonomicky podloženého důkazu platnosti relativity soustav hos-
podaření, v provedení dosud první komparace soustav na základě podnikového
účetnictví a výsledků hospodaření;

2. v objevu metody dosud neznámého zkoumání vlivu produkčních faktorů na
adaptaci podniku a jeho soustavy.

Význam jeho díla spočívá v tom, že relativitu soustav založil nikoli jako jeho
předchůdci na empirickém pozorování, ale na exaktním zkoumání. Opomenul však
přihlídnout k přírodním faktorům výroby a k rozdílnému postavení rolnické vý-
roby z hlediska ekonomického a sociálního, v níž např. faktor pracovní síly je
daný, nemůže být jako na velkostatku snížen, a jde o jeho účelné využití v rolnic-
kém hospodářství i při kolísavém vývoji jiných ekonomických faktorů, např. cen.

Spojení organického a analytického pojetí podniku, slučování teorie organické a analytické

Zavést jinou soustavu hospodaření znamená současně hluboký zásah do struk-
tury odvětví v podniku, vytvoření jiného spojení odvětví v jednotě podniku, než
tomu bylo dosud. Ukázala se proto potřeba vypracovat v plánu přechodu na jinou
soustavu kalkulace jednotlivých výrobních odvětví, zjistit, která odvětví jsou ren-
tabilní a která třeba rozšířit na úkor jiných, méně rentabilních. Kalkulace se děly
na základě zásad podvojného (analytického) účetnictví, s plným oceněním mezipro-
duktu, a tak se v praxi na velkostatech i v zemědělské literatuře tvořilo tzv.
analytické pojetí, analytická teorie. Avšak v zemědělství jako v bio-
logické prvovýrobě existují na rozdíl od průmyslu také číselně nevyjádřitelné vzá-
jemné vztahy mezi odvětvími, mezi podnikem a prostředím. V účetnictví a v kal-
kulacích je nelze vystihnout — např. vliv předplodiny na plodinu následující, pěstov-
vání plodiny byt méně rentabilní, ale dávající zaměstnání stálým pracovníkům
v podniku, potíž způsobuje ocenění meziproduktu vyráběného odvětvím jedním
a spotřebovaného druhým odvětvím podniku atd. Hospodářští úředníci záhy po-
znali, že z těchto důvodů je třeba výsledky rentabilitních kalkulací ověřit ještě
z hlediska celku, zda se odvětví v podniku vzájemně doplňují a podporují. Byli si
vědomi, že rozhodujícím hlediskem je nikoli nejvyšší rentabilita jen jednoho od-
větví, ale nejvyšší čistý výnos, pozemková renta celého podniku (Lom 1978).

A tak se od počátku 19. století připojila v metodě organizace zemědělského
podniku teorie analytická k teorii organické ve spojeném
působení.

Již A. Young doporučoval v roce 1773 používat podvojně účetnictví pro zjiš-
tění zisku a ztrát v odvětvích, u každého výrobku a dokonce i každého honu. Na
mnohých velkostatech v Čechách se prováděly kalkulace výnosů a nákladů v od-
větvích, kalkulace mezi soutěžícími odvětvími chovu ovcí a chovu krav pro zjiš-
tění, který chov třeba omezit a který rozšířit. Píce a sláma se oceňovaly podle
tržních cen, mrva na základě jejího produkčního účinku v rostlinné výrobě, při
zjištění ceny volského potahu se používalo relativní metody: podle produkčního
účinku, jakého by se dosáhlo, kdyby krmliva spotřebovaná potahem byla zkrmena
v chovu krav.

Správce dvora Květnice na Krumlovsku J. Kučera vypracoval roku 1806 osnovu pro zavedení podvojného účetnictví a vyložil své zásady: „Pro každého hospodáře je mimořádně důležité znát nejen celkový výnos jeho statku, nýbrž také dílčí výnos z jednotlivých odvětví, aby se přesvědčil o jejich rentabilitě. Pak musí výsledky ještě ekonomicky zhodnotit a posoudit, zda všechna odvětví se vzájemně podporují, aby bylo dosaženo největšího čistého výnosu celého podniku. Zkušený ekonom, který má na zřeteli celkový výnos, nijak o tom nepochybuje“ (Kučera 1806, Lom 1956).

Význam kalkulací v zemědělství zdůrazňuje také raná učebnice zemědělství ředitele Krumlovského zemědělského institutu A. Mayera z roku 1806. F. Fuss ve své učebnici zemědělství z roku 1799 zastává hledisko komplexnosti všech složek podniku, organizovaného však také na základě zkoumání rentability odvětví. Sledoval výnosnost chovu krav, ovcí, prasat i jednotlivých užitkových směrů, např. v chovu prasat žír obilní, okopaninový, lesní. Ekonomický cíl spatřuje v dosažení trvalého nejvyššího čistého výnosu celého podniku, z hlavních i vedlejších výrobních odvětví „aniž by bylo kterékoli odvětví oslabeno nebo zanedbáno, při vynaložení vyššího, avšak účelně uváženého nákladu“.

Podobně jako A. Young, učil i A. Thaer, že podvojným účetnictvím se zdokonaluje vypracování organizace podniku. Používal metodu tzv. relativního čistého výnosu odvětví (bez započítávání nepřímých nákladů v provozních nákladech), který považoval za vhodnější pro posouzení rentability odvětví pro účely organizace celého podniku. Ruský ekonom A. N. Engelhardt (1832—1892) vyjádřil vztah odvětví k celku podniku zásadou: „Činíte-li v podniku jakékoli změny, ovlivňujete tím všechna odvětví, a proto je třeba provést změny ve všech, kde se vliv projeví“ (Krochaljev, Engelhardt 1960).

Poznání, že organizaci zemědělského podniku třeba budovat na rozbořech rentability výrobních odvětví, se stále více v evropských zemích i u nás prohlubovalo spolu s rozvojem zemědělské ekonomiky jako vědy, ať ještě v rámci zemědělských nauk encyklopedických, anebo později při jejím osamostatnění. Cílem organizace podniku bylo upravit strukturu odvětví tak, aby v ní byla nejvýnosnější odvětví odvětvími hlavními a méně výnosná odvětvími vedlejšími, doplňujícími, aby celek podniku vykázal nejvyšší ekonomický výsledek. Analytické pojetí nebylo odtrženo od pojetí syntetického — organického při rozhodování o opatřeních měnících strukturu podniku. Není proto náhodou, že mnoho zemědělských ekonomů se zabývalo jak podnikovou ekonomikou, tak podvojným účetnictvím a kalkulacemi (např. F. Fuss v Praze, J. Pohl ve Vídni, T. Goltz v Německu, A. Krämer a E. Laur ve Švýcarsku aj.).

Obě pojetí — organické a analytické — úspěšně uplatňoval v Čechách A. E. Komers (1814—1893) při reorganizaci mnoha velkostatků, jejichž vrchním řízením byl pověřen (Komers 1870). Učil, že organismus podniku musí být vytvořen dříve, než se rozvine provoz — výrobní proces. Při spojování odvětví využívá dopiky. Kladný výsledek dobře provozovaných odvětví nemůže nahradit ztráty z odvětví nevhodně v podniku zapojených, ať jde o pěstování plodin, nebo o nesprávně volené užitkové směry v chovu dobytka. Plán organizace podniku, vycházející ze všech souvislostí, mohl již předem ztráty vyloučit. Poukázal na důležitost poznání a sledování vztahů mezi odvětvími, zejména vztahů doplňujících a podporujících.

LAMBLLOVA ORGANICKÁ TEORIE PODNIKU

Z evropských zemědělských ekonomů nejdůsledněji zamítl využití podvojného účetnictví Jan Baptist Lambl (1826—1909), profesor katedry zemědělství na pražské technice.

Lambl se stal kritikem dosud tradiční školy Thaerovy, doznávající do 2. poloviny 19. století. Podle vzoru Thünenova, jenž zavedl do zemědělské ekonomiky poprvé abstraktní model, vypracoval i Lambl svůj abstraktní model pro zkoumání problému zajištění úrodnosti půdy, v němž chtěl dokázat, že se vzrůstem počtu obyvatelstva na daném, nezměňovaném území může dojít k poklesu stavu dobytka (depekorace — pecus = dobytek), neboť půda je základem výživy jak obyvatelstva, tak

hospodářského zvířectva, a tyto dvě skupiny jsou vzhledem k půdě ve vztahu konkurenčním. Na základě hypotetického předpokladu o úbytku dobytka v budoucnosti dojde i k poklesu produkce mrvy a úrodnost půdy (jak uvádí Lambl) musí být zajišťována i jinými prostředky než je mrva, zejména průmyslovými hnojivy, dokonalejším obděláváním půdy aj. Proto je neudržitelný a chybný dosavadní postup organizace podniku, který vychází z normované potřeby mrvy na 1 ha, podle potřeby mrvy stanoví stavy dobytka v podniku a potřebnou krmivovou základnu — postup „který se udržuje až dodnes podle Thaerovy nauky, jež považuje mrvu za ústřední bod organizace podniku“. Lamblova kniha o depekoraci z roku 1878 vzbudila živou diskusi, kritici však věnovali hlavní pozornost zamítnutí názoru o možném poklesu stavů dobytka se vzrůstem počtu obyvatelstva, přehlédli však, že větší část obsahu knihy je věnována zavrnutí dosavadní metodiky organizace podniku a návrhu nové, vědecky odůvodněné metodiky, jež spatřuje východisko organizace nikoli v mrvě, ale v rostlinné produkci.

Jako jeden z prvních doložil Lambl neplatnost půdní statiky, podle níž je nutno půdě vracet všechny živiny odňaté sklizní; uvedl, že v půdě se živiny stále uvolňují z jejího minerálního podkladu, že úrodnost půdy se zvyšuje řádným obděláváním, hlubokou orbou, průmyslovými hnojivy, vhodným osevním postupem. Nehnojí se přece podle minulosti, ale podle potřeb budoucích úrod. Lamblova práce o substanci půdní a substanci statku (1893), v níž tyto své názory rozvádí, vzbudila roku 1905 pozornost F. Aereboa, profesora zemědělské ekonomiky ve Vratislavi, který pak ve své studii o statice půdní, substanci statku a o hnojivech (Aereboe 1905) vyzdvihl důležitost názorů Lamblových a uvedl, že „v řešení ekonomickoprovozních problémů uspěli bychom daleko více, kdyby se pečlivěji přihlíželo k naukám Lamblovým, než se dosud děje“.

V organizační praxi na velkostatcích přežíval dosud názor, že „dobytek je nutné zlo“, neboť je ztrátový, ale současně nutný jako producent mrvy. Lambl bojoval proti takovým názorům, které podle něho vznikaly z výsledků kalkulací prováděných podle zásad podvojného účetnictví — dopiky, v níž se chovu dobytka započítávají k tíži krmiva podle tržních cen, které jsou vyšší než ceny výrobní, a pak vychází „výrobní cena mrvy“ příliš vysoká. Uvádí příklad chovu dojníc, kde bylo dosaženo hrubého výnosu (bez oceněné mrvy) 2240 K, avšak celkový náklad činil 5600 K za krmiva. Vzniká ztráta 3360 K, která se připsá k úhradě chlévské mrvě. Bylo jí vyrobeno 120 t, tedy 1 t přijde na 2,80 K, což v tehdejší ceně žita činilo asi 15 kg žita. Lambl doporučoval používat pojmu „zužitkovací cena“, již rozuměl rozdíl mezi hrubou produkcí a náklady v chovu dobytka, avšak bez započítávání jak krmiv, tak mrvy. Dělením tohoto rozdílu počtem zkrmených senných jednotek dostal zužitkovací cenu jedné senné jednotky; tento výpočet má být prováděn pro posouzení pravé rentability chovu dobytka. Lamblovu metodu později podrobněji propracoval E. Laur (1910). V této souvislosti poukázal Lambl i na nesprávně stanovené katastrální výnosy pro účely zdanění. Protože píce z luk byla stanovena podle tržních cen, jsou katastrální výnosy luk příliš vysoké.

Hlavní výklad o své teorii podniku jako nedělitelném celku podal Lambl ve svém spisu z roku 1880 *Důchod pozemkový co účel všeho hospodářství i chovu dobytka*. Podle něho obhospodařovat podnik znamená získávat z jeho substance peněžní užitek prostřednictvím produkce rostlin a jejím zhodnocováním. *Zemědělský podnik je nedělitelný celek, který je nemožné dělit na samo-*

statná odvětví a sledovat jejich výsledky podle podvojného účetnictví. Všechna výrobní odvětví jsou spojena v organický celek, o jehož výsledcích nerozhoduje jen úspěch — často jen fiktivní — jednoho odvětví, ale pozemkový důchod celého podniku, jenž je Lamblůvi — podobně jako Thünenovi — kritériem rentability podniku. Rostlinná výroba, vycházející z neporušené substance půdní a ze vzrůstající úrodnosti pozemků, je základem, na němž závisí chov hospodářských zvířat a zemědělský průmysl. Užitkový dobytek třeba považovat za prostředek k dosažení vyšší pozemkové renty, bez dobytka by nebylo možné zpeněžit krmiva. Hnůj, který poskytuje dobytek, je ovšem žádaný pro doplnění porušené substance pozemkové. Již depekorační model sloužil Lamblůvi k osvětlení dosavadní nesprávného chápání účelu chovu dobytka, jehož pravým cílem není výroba mrvy, ale potřeba zpeněžit krmiva, přeměnit neprodejná krmiva na živočišné výrobky. Nesouhlasil proto s autory, kteří považovali dobytek jen za výrobce mrvy, nebo kteří psali, že krmiva třeba pěstovat pro potřebu výroby mrvy.

Zatímco organická teorie se od doby zemědělských racionalistů od počátku 19. století spojovala s teorií analytickou, Lambl vyložil svou organickou teorii (název organická je pozdější) jako samostatnou, nezávislou a jedinou, podle níž se má organizovat zemědělský podnik, vyloučil analýzu odvětví podle dopiky, neboť odvětví nejsou samostatná, nýbrž jen částí celku, zamítl oceňování meziprojektu a podvojně účetnictví vůbec. „Krmiva, steliva a mrva — tato zlá triga — je považována dosud za výrobek, nikoli za součást substance pozemkové, a neprávem se oceňuje v penězích“, stěžuje si Lambl.

Lamblůva nauka způsobila obrát v metodice vypracování plánu organizace podniku.

Až dosud trval v praxi tento postup při vypracování příští skladby podniku: vycházelo se z norem potřeby mrvy v rostlinné výrobě, podle ní se vypočítal stav dobytka a potřeba krmiv. Normy a poměrová čísla se v zemědělské praxi rozšířila od konce 18. století jako pomůcka při organizaci podniku. Potřebu číselných norem a poměrových čísel Lambl uznával, vždyť po K. Schmidovi, R. Andréovi a K. J. Ebertovi, kteří až dosud vydali pro naše poměry knihy norem a poměrových čísel, založil a vydával od roku 1864 po více než 50 let Kapesní kalendář hospodářský, obsahující velký soubor zemědělských čísel ze všech odvětví výroby (po smrti Lamblův redigoval kalendář Josef Munzar, později profesor VŠZ v Brně). Avšak nedoporučoval používat čísel schematicky, měla sloužit jen jako informativní pomůcka, nikoli jako příkazná směrnice, která nemůže platit ve všech výrobních podmínkách; v rozvoji intenzity zemědělské výroby vznikly různorodé přirozené krajiny, jak je stanovil kolem roku 1870 profesor K. Kořistka a jež byly později sloučeny v oblast řepářskou, obilnářskou, obilnářsko-bramborářskou a píninářskou. Uvědomil si nebezpečí schematického používání čísel pro určení skladby odvětví v podniku a žádal, aby organizátor podniku vypracoval plán struktury samostatně, na základě předchozího ekonomického hodnocení v daných výrobních podmínkách.

Lambl byl první, který vyslovil nové zásady organizace podniku, „hledání mezí, do jakých je možno rozšířit dané odvětví, aby ještě stoupala renta pozemková z celého podniku“, zásady, jež později podrobně rozpracoval F. Aereboe. Lambl pojal centrální myšlenku adaptace (adjustace) podniku, která má vést k primárním opatřením

zemědělského podnikatele v souhlase s dvěma hlavními externími faktory — přírodními a národohospodářskými (ekonomickými). Lambl svůj postup vysvětlil na příkladu odvětví chovu dobytka: „Přírodní a ekonomické výrobní podmínky určují mezní hranice chovu dobytka, jež nelze přestoupit, má-li chov dobytka být rentabilní; jsou-li překročeny, dostaví se nevýhody chovu a klesne pozemková renta podniku. Poznat tyto mezní hranice a je respektovat je mimořádné důležitosti“ (Lambl 1880, str. 195).

Postup organizace má východisko v osevním postupu — to byla Lamblova zásada, jak vytvořit organický celek podniku. Doporučoval, aby namísto výpočtu hrubé produkce, výrobních nákladů jednotlivých produktů a jejich rentability byly porovnávány varianty různých struktur podniku a aby byly posuzovány podle výše pozemkové renty, jakou by jednotlivé varianty přinesly. Důrazně zamítl podvojný účetnictví a kalkulace na něm založené.

Při práci na své knize o depekoraci zjistil nedostatek světových dat o zemědělství. Navrhl proto, aby byl založen mezinárodní ústav zemědělský, jenž by se zabýval sčítáním dobytka v jednotlivých zemích (včetně hmotnosti dobytka), zemědělské půdy, kultur a počtu obyvatelstva v pevně stanovených lhůtách. Lamblův návrh se uskutečnil až roku 1905 zřízením Mezinárodního zemědělského ústavu v Římě.

TRICETILETÁ POLEMKA VYVOLANÁ LAMBLOVÝM VYSTOUPENÍM

Již od roku 1876, kdy Lambl vyložil své hlavní názory ekonomické na schůzích zemědělských společností v Praze a ve Vídni, zejména pak po vydání spisů o depekoraci (1878) a o pozemkové rentě (1880), v nichž příkře odmítl analytické teorie podniku, podvojný účetnictví a oceňování meziprojektu, rozvířil nebyvale dlouhou polemiku, nemající obdoby v dějinách zemědělské ekonomiky, v níž zemědělství autoři i praktičtí hospodáři vyslovovali svůj souhlas nebo nesouhlas nejen v českém tisku, ale i v tisku rakouském a německém.

Pokud se podařilo zjistit V. Schneiderovi, Lamblovu životopisci, bylo v letech 1876—1909 uveřejněno jen v německém tisku více než 150 prací, článků, kritik pro a proti Lamblovým názorům (Schneider 1841). V centru diskusí byly Lamblovy názory o dopice, o oceňování meziprojektu, o novém pojetí organizace podniku (organická teorie). Depekorační model, který našel jen málo zastánců, netvoří podstatu Lamblovy nauky, sloužil mu jako abstraktní příklad jen k důkazu, že vedle mrvy je třeba zajišťovat úrodnost půdy také jinými prostředky.

Jedním z prvních kritiků Lamblových byl profesor T. Goltz, jenž přednášel o Lamblově depekoraci a jeho pojetí organizace podniku roku 1879 na generálním shromáždění zemědělců v Královci, hodnotil Lamblovy práce, zejména spis o důchodu pozemkovém v německém tisku (Goltz 1879, 1880), nesouhlasil s názory o zamítání dopiky, přiznával však, že Lambl pojednává o důležitých problémech ekonomicko-provozních a taxačních „které až dosud byly vědou i praxí velmi zanedbávány. Můžeme proto každému, kdo se chce důkladněji seznámit s těmito problémy, doporučit studovat Lamblovu knihu“. Odmítavé stanovisko zaujali obháje dopiky Laur, Howard a Krämer, kteří nesouhlasili s Lamblovým názorem, že podvojný účetnictví nemá být používáno pro účely organizace podniku.

O Lamblových teoriích se diskutovalo na shromážděních zemědělců u nás

i v zahraničí, jeho práce byly překládány i do francouzštiny a polštiny, nejvíce statí a článků vycházelo nejen v našich časopisech, ale zejména v časopisech rakouských a německých (Wiener Landw. Zeitung, Deutsche Landw. Presse aj.). Diskuse o Lamblově učení neutuchá ani po jeho smrti, dále se vyjasňuje rozlišování a obsah pojmů, pojetí organizace podniku, třídění zemědělského produktu na tržní a netržní, na odpadky, význam kalkulací a organizačních metod. Lambl volil v polemikách ostrý tón, odpůrci ostře formulovali své odpovědi. V. Schneider uvádí, že Lambl napsal více než 130 brožur, statí a článků, v nichž vysvětluje svou nauku a odpovídá protivníkům. Ať byla jeho práce přijímána nebo odmítána, vzbudila nebývalý rozruch mezi středoevropskými ekonomy, kteří se ještě po 30 letech od vydání jeho práce o pozemkové rentě vraceli k jejímu obsahu. Lambl přispěl k objasnění nejzávažnějších otázek organizace zemědělských podniků, k odhalení chyb a nedostatků tehdejší nauky o zemědělské ekonomice, dal mnohým podněty k další vědecké práci (jak uvádí ještě v roce 1967 švédský zemědělský historik J. Nou 1967).

ROZVOJ DEDUKTIVNÍCH METOD V ZEMĚDĚLSKÉ EKONOMICE ORGANICKÁ TEORIE V PRACÍCH F. AEREBOE A BRINKMANNA

Lambl používal ve svém bádání především deduktivních metod, na rozdíl od J. H. Thünena, jenž spojil ve svém Osamoceném státě metodu induktivní s deduktivní. Až do vystoupení J. B. Lambla a pak zejména F. Aereboe využívali autoři pracující v nauce o zemědělské ekonomice příliš málo deduktivních metod.

Nový směr deduktivního bádání v zemědělské ekonomice, jehož počátky tvoří práce Lamblova, rozvinul F. Aereboe (1865—1842). Již jako posluchač zemědělského institutu v Jeně zúčastnil se roku 1892 v semináři prof. Goltze diskuse o Lamblových názorech, o jeho pojetí podniku a o dopice, s nimiž vyslovil souhlas, odporuje zamítavému názoru asistenta H. Clausena. Později, již jako asistent profesora Goltze, věnoval se studiu organického pojetí podniku ve své vědecké práci; když se pak stal ředitelem účetnického oddělení Německé zemědělské společnosti v Berlíně (1895—1899), dostal se do sporu s profesorem Howardem, zamítaje jako Lambl podvojně účetnictví (Reich 1926). Z okruhu ekonomických problémů rozvířených Lamblem publikoval pak Aereboe četné práce a když se stal profesorem zemědělské ekonomiky ve Vratislavi, napsal další studii, v níž zamítal oceňování mrvy v duchu Lamblových názorů, které ale vysoce hodnotí a přiznává Lamblu, že byl jedním z prvních bojovníků proti dopice (Aereboe 1904). Svou práci zaslal Lamblu s dopisem, v němž ujišťuje, že bude v boji započatém Lamblem pokračovat. Mezi Aereboem a Lamblem se rozvinula čilá korespondence, jejímž výsledkem bylo další pojednání Aereboe, v němž používá Lamblův termín substance statku a hodnotí význam Lamblova učení „jemuž by se měla věnovat větší pozornost“ (Aereboe 1905).

K osobnímu setkání obou ekonomů došlo 10. 6. 1905, kdy Aereboe na Lamblovo pozvání přijel do Prahy a byl několik dní hostem v Lamblově usedlosti Lis v Troji, kde se Aereboe seznámil také s českými ekonomy, s profesorem Dokoupilem a autorem učebnic o organizaci podniku a o účetnictví J. Bezdíčkem. K 80. narozeninám zaslal Aereboe Lamblu vřelou gratulaci, zakončenou slibem: „Budu se starat, aby se jméno Lambl dostalo v zemědělské literatuře patřičného uznání.“ Ještě za druhé světové války vzpomínal Aereboe, jenž byl nacisty pronásledován, na Lambla a žádal svého žáka, profesora Asmuse Petersena z Rostocku, aby po válce zhodnotil význam Lamblův v zemědělské ekonomice.

Úplné vědecké propracování organické teorie podniku provedl F. Aereboe ve své základní práci Allgemeine landw. Betriebslehre (1917).

Důsledně zastával své pojetí podniku jako nedělitelného celku, jenž se nedá dělit účetně na jednotlivá odvětví. Na rozdíl od Lambly prohloubil svá zkoumání o měnlivosti podniku pod vlivem výrobních faktorů. Uzujuje, že každý vliv, jenž se týká jednoho odvětví, ovlivňuje druhotně i ostatní odvětví. Protože účinek těchto druhotných vlivů nelze zjistit číselně, nemůže podat dopředu spolehlivé výsledky o výnosnosti odvětví. Doporučuje zkoumání o ekonomickém dopadu působících faktorů a provozních opatření na celý podnik, rozlišuje soubor vnějších a vnitřních vlivů, zjišťuje ekonomické a agronomické vztahy mezi odvětvími (podpůrné, doplňující, konkurenční i náhradní). Doporučuje hledat meze v rozšiřování nebo snižování rozsahu výrobních odvětví („hledat poslední hektar rentabilní plodiny, aby byl zvýšen zisk celého podniku“).

Podobnými problémy se pak zabýval Theodor Brinkmann (1877 až 1951), který se věnoval rozboru výrobních činitelů a dynamických podnikových procesů (Brinkmann 1922). Jeho teorie je nazývána buržoazními ekonomy „koncentrovanou teorií Aereboeovou, anebo jako společná Aereboeova — Brinkmannova organická teorie kauzálních motivací“. Soustava hospodaření se jeví Brinkmannovi jako sklad dílčích soustav využití půdy a chovu dobytka. Zkoumá působení intenzifikačních činitelů na proces intenzifikace výroby a organizace podniku, tj. na proces tvorby soustav hospodaření na základě kombinací výrobních odvětví. Mezi nimi působí vztahy integrační a diferenční. Podrobuje analýze stimuly (integrující síly) vedoucí k diverzifikaci podniku, k vytváření optimální zaměstnanosti pracovních sil, k náležitému využití výrobních prostředků se zřetelem k jejich sezónnímu rozmístění, k vyrovnaní potřeby práce během roku a k nejlepšímu využití půdy. Vnější síly (dislokující), jež působí k rozmístění zemědělské výroby vlivem polohy k trhu, přírodních podmínek, osoby podnikatele, nazývá silami diferenčními. Jako výsledek působení obou sil, integračních i diferenčních (dislokujících), vzniká pak struktura odvětví — organizace podniku, soustava hospodaření.

Avšak ani Aereboe, ani Brinkmann nepodali, nevypracovali podrobnou metodiku, podle níž by se mohla vypracovat organizace podniku. Ponechávali ekonomům podniku, aby na základě ekonomického hodnocení a úvah vycházejících z jejich teorií vypracovali a odůvodnili si optimální strukturu podniku sami.

DALŠÍ DISKUSE O ORGANICKÉ A ANALYTICKÉ TEORII

Zastánci induktivního směru bádání a podvojného účetnictví dali roku 1905 v Německu popud k založení vědeckého sborníku pro exaktní hospodářský výzkum (Archiv für exacte Wirtschaftsforschung); jeho cílem bylo šířit a podporovat exaktně srovnávací bádání v zemědělské ekonomice. Jeho předním představitelem byl švýcarský buržoazní zemědělský ekonom Ernst Laur (1871—1964). Založil roku 1901 při švýcarském rolnickém sekretariátu zemědělskou účtárnu, která vede až dosud rolníkům účetnictví pro zjišťování rentability zemědělství podle výrobních oblastí.

Laur jako odpůrce organické teorie vyložil ve svých učebnicích zemědělské ekonomiky pro rolnické poměry a v učebnicích zemědělského účetnictví zásady analytické teorie. V dopise spatřuje jediný prostředek,

jak zjistit rentabilitu odvětví, jak porovnat ceny výrobní s cenami tržními. Doporučuje však, aby organizace podniku provedená podle rentability výrobních odvětví byla ještě hodnocena z hlediska celku a vzájemných, číselně nevyjádřitelných vztahů a souvislostí v podniku. V tom se shoduje s A. E. Komersem a jeho názory o organizaci podniku.

Mezi Aereboem a Laurem vznikla polemika o dopiku již roku 1901. Prvý argumentoval proti dopice tím, že nedokáže ocenit meziproduct, že nepřesně rozděluje režijní náklady, nemůže vyjádřit všechny druhotné vlivy provozních opatření a nákladů, působení jednoho odvětví na druhé. Přisuzoval primární úlohu výchozím (předběžným) kalkulacím (kalkulacím budoucnosti) a ne kalkulacím výsledným, zjišťujícím minulost.

Laur rozeznával dvojí účel podvojného účetnictví: zjišťovat výrobní ceny pro účely zemědělské politiky (srovnávání s cenami tržními) a podle výrobních cen produktů určovat nejvhodnější strukturu odvětví v podniku.

V roce 1927 se polemika o dopice znovu obnovila mezi H. Zörnerem (1895—1937), Aereboevým žákem, profesorem zemědělské ekonomiky na vysoké škole zemědělské v Berlíně, a E. Laurem, a to v časopise *Berichte über Landwirtschaft* (Laur 1928). Zörner tu opakoval dřívější Aereboevy výhrady a uváděl, že zemědělci nemají veliký užitek z výpočtu výrobních nákladů. Laur mu v témže časopise odpovídá: „Nepopíráme, že jsou těžkosti při oceňování statkové hmoty — mrvy a píce, avšak snažíme se chyby postupně zmenšovat a odstraňovat. Rozvoj ekonomiky není možný bez analýzy podniku a jeho odvětví prostřednictvím dopiky, jež je prvním, nejlepším a nejspolehlivějším nástrojem výzkumu. Nejdříve je podnik třeba analyzovat, rozložit ho v účtech výrobních odvětví, zjistit náklady a výnosy, a pak přistoupit k syntéze, posuzovat podnik jako organický celek. Odmítá-li Zörner oceňování statkové hmoty, nemůže vypočítat hospodářské výsledky ani v jednoduchém účetnictví přesně, neboť i v něm nutno oceňovat počátečný a konečný stav meziproductu.“

K problému organického pojetí podniku se vrátil roku 1939 František Čvančara, autor velké trojdílné práce světové úrovně *Zemědělská výroba v číslech* (Praha 1962—1967), jež je důležitou pomůckou při organizaci a plánování v JZD a státních statcích. Čvančara, podobně jako Lambl a Aereboe, zcela zamítá dopiku, tvrdí, že „zemědělská podniková ekonomika musí do základů zúčtovat a zamítnout dopiku a analytické metody“. Neexistuje samostatnost výrobních odvětví, nelze přesně rozdělit nepřímé náklady na odvětví, a proto výrobní náklady stanovené dopikou jsou nepřesné; není proto metody, která by dovedla vypočítat spolehlivě rentabilitu výrobku.

Čvančara přejal názor F. Aereboe o „hledání posledního, mezního hektaru rentabilní plodiny“, o který je třeba ji rozšířit, aby stoupl čistý výnos nebo důchod celého podniku. Doporučuje proto k dosavadním celkovým výsledkům hospodaření podniku přičítat a odčítat peněžní příjmy a náklady, jež by vznikly plánovanou změnou ve skladbě odvětví (Čvančara 1940).

Proti názorům F. Čvančary vystoupil F. Buček (1940), zamítl organickou teorii Čvančarou znovu vyslovenou, hájil analytické metody rozboru podniku. Avšak podle Laurova vzoru učinil i on ústupek od názoru o přesnosti dopiky, když navrhl, aby pro stanovení rozsahu odvět-

ví v podniku nebyly vypočítávány výrobní náklady úplné, nýbrž jen tzv. relativní, bez započítávání režie.

Důležitost organické metody v nových vztazích socialistické velkovýroby vystihl v poslední době Č. Suchý a L. Vrána (1970). Vlivem společenské dělby práce (jak uvádějí autoři) se některé ucelené linie výrobních procesů v podniku rozdělují, jejich část přejímá jiný podnik a vztahy uvnitř podniků se mění, vznikají nové nákupy, prodeje a služby, nové ekonomické vztahy. Organické pojetí však není suspendováno, musí trvat dále, aby byl vytvářen ve všech podnicích a jeho složkách organický a proporcionální celek i při změnách vztahů; organické pojetí musí být uplatňováno i při otevírání dosavadních podniků. Autoři se pokusili také o vypracování organické kalkulace výpočtem lineárního modelu struktury výroby. Proti názorům předchozích zastánců organického pojetí podniků poukazují i na důležitost využití metod podvojného účetnictví.

Organická teorie a deduktivní směr bádání představovaný Lamblem a zejména pak Aereboem a Brinkmannem vyústil v posledních desetiletích v nový obor zemědělské ekonomiky — teorii produkčních funkcí, ve zkoumání ekonomických mezních hranic v použití výrobních faktorů.

Literatura

- AEREBOE, F.: Düngerkapital, Landgutssubstanz und Statik. Berlín, Deutsche Landwirtschaftliche Presse 1905.
- AEREBOE, F.: Ist eine Bewertung des Stallmistes notwendig? Vídeň, Oesterreichisches Landwirtschaftliche Wochenblatt 1904.
- BRINKMANN, T.: Die Ökonomik des landwirtschaftlichen Betriebes. In: Grundriss der Sozialökonomik, 7. odd., Tübingen 1922.
- BUČEK, F.: Účetnictví a kalkulace v zemědělství. Praha, Zemědělský archiv 1940.
- COLUMELLA: On Agriculture. Londýn 1960.
- ČVANČARA, F.: Základní problémy organizace a správy zemědělského podniku. Praha 1940.
- FISCHER, L.: Entwurf einer Anleitung zur Wechselwirtschaft, nebst einem Beispiele des Überganges von der Dreifelderwirtschaft zur Wechselwirtschaft. Praha 1817.
- FUSS, F.: Anweisung zur Erlernung der Landwirtschaft. Praha 1800.
- FUSS, F.: Beiträge zur Verbesserung der Landwirtschaft (3 ročníky, 12 dílů). Praha 1795—1798.
- GOLTZ, T.: Die Grundrente als Zweck aller Landwirtschaft und Viehzucht. Berlín, Deutsche Landwirtschaftliche Presse 1800.
- GOLTZ, T.: Über die Depecorationstheorie des Prof. Dr. Lambl. Land- und Forstwirtschaftliche Unterrichtszeitung. Königsberg 1879.
- HORSKÝ, F.: Die Fruchtwechselwirtschaft. Praha 1846.
- KOMERS, A. E.: Die landwirtschaftliche Betriebsorganisation. Praha 1870.
- KROCHALJEV, A. E. — ENGELHART, A. N.: O systemach zemledělíja. Moskva 1960.
- KUČERA, J.: Výkaz užitku, který dal dvůr Kvítkovský v roce 1806. Archiv velkoštatku v Č. Krumlově.
- LAMBL, J. B.: Depecoration in Europa. Volkswirtschaftlich-agronomische Studie. Lipsko 1878.
- LAMBL, J. B.: Důchod pozemkový. Praha 1880.
- LAMBL, J. B.: Substance statková a její význam. Hospodář československý, Praha 1893.
- LAUR, E.: Die doppelte landwirtschaftliche Buchhaltung. Zu dem Aufsatz von Dr. Zörner. Berichte über Landwirtschaft 1928.
- LAUR, E.: Grundlagen und Methoden der Bewertung und Kalkulation in der Landwirtschaft. Berlín 1910.
- LOM, F.: Dejiny predsocialistických ekonomických náuk v poľnohospodárstve. Bratislava 1976.

LOM, F.: Die Arbeitsproduktivität in der Geschichte der tschechoslowakischen Landwirtschaft. Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie, Frankfurt n. M. 1971.

LOM, F.: Ekonomické cíle a zásady hospodaření ve vývoji předsocialistického zemědělství. Zeměd. Ekon., 24, 1978.

LOM, F.: Organizace zemědělského podniku před rokem 1848. Brno, Ústav zemědělské ekonomiky VŠZ 1948.

LOM, F.: Snahy o zlepšení soustav hospodaření na velkostatkách schwarzenberských koncem 18. století. Časopis pro dějiny venkova, Praha 1938.

LOM, F.: Z prvních pokusů o zavedení podvojného účetnictví v českém zemědělství. Brno, Sborník VŠZ 1956.

MAYER, A.: Anleitung zum Behuf der ausübenden Oeconomie für die Schüler des landwirtschaftlichen Institutes. C. Krumlov 1806.

MICHNA, E.: Die landwirtschaftliche Verwaltungslehre. Rukopis z roku 1824 (v knihovně ÚVTIZ).

NOU, J.: The Development of Agricultural Economics in Europe. Upsala 1967.

REICH, E.: Dr. J. B. Lambl. Příspěvek k hodnocení jeho badatelské činnosti v ekonomice zemědělské. Věstník ČAZ, Praha 1926.

SCHNEIDER, V.: Kritická studie o názorech J. B. Lambla. Zemědělský archiv, ročník 21 a 22. Praha 1841.

SUCHÝ, Č. — VRÁNA, D.: Organická kalkulace v zemědělství. Zeměd. Ekon., 16, 1970.

THAER, A.: Grundsätze der rationellen Landwirtschaft. Berlin 1809—1812.

YOUNG, A.: Rural Oeconomy (2. vyd.). Londýn 1773.

Došlo dne 28. 4. 1981

LOM, F. (Praha): Развитие теорий об организации сельскохозяйственного предприятия. Сbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 18, 1982 (2) : 125-140.

В развитии понятия организации сельхозпредприятия находят применение две теории: органическая и аналитическая. Первая имеет место в крупных поместьях в начальный период патримониальной литературы, дающей об этом свидетельства, а вторая восходит к концу 18-го в. и основана на росте производственных отраслей и возникновении двойной бухгалтерии в поместьях. Этот период характеризуется поиском оптимальной системы хозяйства (сравнение систем), проверками рентабельности отраслей с помощью калькуляций на базе двойной бухгалтерии в целях расширения наиболее рентабельных производств. Цель состояла в достижении органически упорядоченного хозяйства — крупного поместья. Крестьянские же хозяйства начали подвергаться реорганизации лишь после 1948 г., но в гораздо более сложных условиях. Начиная с 19-го в., в организации хозяйств ясно проявляется сочетание обеих теорий, которые взаимно противопоставил в 1876 г. по методу дедукции Й. В. Ламбл, признающий лишь органическую теорию. На рубеже 19-го и 20-го вв. обе теории еще отчетливее распались на два течения: сторонником органической теории и метода дедукции стал Ф. Аэребе, а аналитической теории и индуктивного направления — Э. Лаур. К органической трактовке предприятия вернулся в 1939 гг. Ф. Чванчара, против которого выступал Ф. Бучек, сторонник аналитического метода. В 1970 г. Ч. Сухи и Л. Врана попытались разработать органические расчеты по органическому методу в рамках линейной модели производственной структуры, но они не попирают пользу от двойной бухгалтерии. Аэребе дедуктивно вывел на базе органического метода правила экономического выведения оптимальной организации производства на предприятии и в его отраслях, выраженной в его принципе «поиска крайних границ отрасли (на которые обращал внимание уже Й. Ламбл), определение последнего гектара под культурой, который еще приносит хозяйству прибыль». Органическая теория и методы дедукции, выдвинутые Ламблом и Аэребом, легли в основу теории функций продукции, возникшей несколько десятилетий назад.

история; теории организации сельхозпредприятия; органическая и аналитическая теории; результаты исследования литературы

LOM, F. (Praha): *The Development of the Theories of Agricultural Enterprise Organization*. Сbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 18, 1982 (2) : 125-140.

Two theories, the organic and analytic ones, have been involved in the development of the conception of farm organization. The organic theory was used on

landlords' farms, as documented by patrimonial literature. The first applications of the analytic theory date back to the end of the 18th century; the analytic approach was necessitated by the increasing number of production branches and by the introduction of double-entry book-keeping on the large estates. The best economic system (comparison of systems) was sought, the profitability of production branches was examined on the basis of calculations performed according to the double-entry books in order to find the production branches where an expansion would bring about the highest profitability. An organically managed enterprise — large estate — was still the objective. Peasants' farms could be involved in the farm re-organization efforts only after 1848, but their conditions were hard. The merging of both these theories began at the beginning of the 19th century. J. B. Lambl, who worked by the deductive method, claimed in 1876 that the two methods were contradictory and refused double-entry book-keeping as well as the profitability calculations for the different branches of production. At the end of the 19th century the two theories together with the methods of study were even more markedly differentiated into two directions: the organic theory and deductive methods of study were advocated by F. Aereboe whereas the inductive direction of study and the analytic theory were asserted by E. Laur. F. Čvančara returned to the problems of organic conception in 1939. F. Buček opposed his views and advocated the analytic methods. In 1970 Č. Suchý and L. Vrána attempted at working out organic calculations by the organic methods by calculating the linear model of the structure of production; however, they did not refuse the use of production calculations by the principles of double-entry book-keeping. On the basis of the organic method, Aereboe deductively inferred the principles of the economic study of an optimum organization of production in an enterprise and its production branches, markedly expressed by his principle of "seeking the marginal limits of a production branch (pointed out already by J. Lambl) and determination of the last hectare under crops when the profit of the whole enterprise still increases". In recent decades the organic theory and deductive methods of study asserted by Lambl and Aereboe have resulted in the theory of production functions.

history; theories in the organization of an agricultural enterprise; organic theory; analytic theory; results of literature study

LOM, F. (Praha): *Entwicklung der Theorien über die Organisation des landwirtschaftlichen Betriebes*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 18, 1982 (2) : 125-140.

In der Entwicklung der Auffassung der Organisation des landwirtschaftlichen Betriebes setzten sich zwei Theorien — die organische und die analytische durch. Die organische Theorie wurde in den Großgrundbesitzen seit Anfang der Patrimonialliteratur angewandt, die darüber Unterlagen bringt. Ende des 18. Jahrhunderts datieren die Anfänge der analytischen Theorie durch den Einfluß der Erhöhung der Anzahl von Produktionsgebieten und durch die Einführung der doppelten Buchhaltung (Doppik) in den Großgrundbesitzen. Man suchte das geeignetste Wirtschaftssystem (Komparesenz von Systemen), untersuchte die Rentabilität der Produktionszweige aufgrund der nach der Doppik entworfenen Kalkulationen, um Möglichkeiten der Erweiterung des rentabilsten Zweiges festzustellen. Das Ziel war immer ein organisch geregelter Betrieb — Großgrundbesitz. Die Bauernwirtschaften konnten an der Reorganisation ihrer Güter erst nach dem Jahre 1848, jedoch unter viel schwierigeren Bedingungen teilnehmen. Seit Anfang des 19. Jahrhunderts wirkte sich bei der Organisation des Betriebes bereits deutlich die Verbindung beider Theorien aus. In einen direkten Gegensatz versetzte beide Theorien seit dem Jahre 1876 der aufgrund der deduktiven Methode arbeitende J. B. Lambl, der nur für die organische Theorie eintrat und die Doppik und auch die Kalkulationen der Rentabilität der Produktionszweige verwarf. An der Wende des 19. Jahrhunderts unterschieden sich noch deutlicher beide Theorien gemeinsam mit den Methoden der Forschung in zwei Richtungen: für die organische Theorie und die deduktiven Methoden der Forschung trat F. Aereboe ein, die induktive Richtung der Forschung und die analytische Theorie verteidigte E. Laur. Zu Problemen der organischen Auffassung des Betriebes kehrte F. Čvančara zurück. Gegen seine Ansichten trat F. Buček auf, der die analytischen Methoden verteidigte. Die organischen Kalkulationen nach der organischen Methode wollten bei uns im Jahre 1970 Č. Suchý und L. Vrána in der Berechnung des Linearmodells der Struktur der

Produktion ausarbeiten, lehnten jedoch nicht die Nützlichkeit der Ausnutzung der Produktionskalkulationen nach den Grundsätzen der Doppik ab. Aereboe leitete deduktiv aufgrund der organischen Methode Grundsätze der ökonomischen Untersuchung einer optimalen Organisation der Produktion im Betrieb und in seinen Bereichen ab, die durch seinen Grundsatz „Suche nach Grenzwerten der Bereiche, auf die bereits J. Lambl aufmerksam machte, Feststellung des letzten Hektars der Frucht, bei dem sich der Gewinn des ganzen Betriebes noch erhöht“ ausgedrückt wurde. Die organische Theorie und die deduktiven Methoden der Forschung, für die Lambl und Aereboe eintraten, mündeten in den letzten Jahrzehnten in die Theorie der Produktionsfunktionen ein.

Geschichte; Theorie in der Organisation des landwirtschaftlichen Betriebes; organische Theorie; analytische Theorie; Ergebnisse des Studiums der Literatur

Adresa autora:

Prof. dr. František Lom, DrSc., Na Petřinách 31, 160 00 Praha 6 - Břevnov
